

UOT 336:338:330.43 (479.24)

Dövlətin fiskal siyasətinin biznes şəraitinə təsir edən alətləri və onlar arasında asılılığın ekonometrik qiymətləndirilməsi

Abbasov Ceyhun Abbas oğlu*

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - məqsədimiz dövlətin fiskal siyasət alətlərinin xidmət sektorunda biznes şəraitinə təsirinin ədədi xarakteristikasını vermək və bu yolla aparılan fiskal siyasətin xidmət sektorunda biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində əhəmiyyətliyi müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işində istifadə olunan Biznes Şəraiti İndeksi Mərkəzi Bankın Statistika Departamenti tərəfindən Avropa Komissiyasının tövsiyə etdiyi metodologiya əsasında hesablanır [1]. Burada reqressiya modelinin forması ən kiçik kvadratlar üsulu ilə müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri - təhlil nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, büdcə xərclərinin 1 faiz artması biznes şəraiti indeksini 0,07 faiz artırır. Eyni zamanda mənfəət vergisinin dərəcəsinin bir faiz artması biznes şəraiti indeksini 2 faiz azaldır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - alınmış nəticələr ilə bərabər bir sıra problemlər də ortaya çıxmışdır ki, bu da gələcək tədqiqat işləri üçün yeni mövzu mənbəyi kimi çıxış edə bilər. Belə ki, gələcəkdə bu cür tədqiqatlar bütün sektorlar üzrə ümumilikdə də aparıla bilər. Lakin hər sektor üzrə mövcud olan uyğun indekslərin ümumiləşdirilməsində bəzi çətinliklər vardır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - asılılığın tapılmış formulu vasitəsi ilə izahedici faktorları dəyişməklə asılı faktorun dəyişmələrini görmək olar.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: mənfəət vergisi dərəcəsinin 2005-ci ildən etibarən mərhələlərlə 24%-dən 20%-ə endirilməsi biznes şəraitini 8% (4*2,0) yaxşılaşdırmışdır.

Açar sözlər: *biznes şəraiti indeksi, mənfəət vergisi, normal paylanma, büdcə xərcləri, ekonometrik qiymətləndirmə.*

* Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. Bakı şəhəri, R.Behbudov küçəsi, 32.
ceyhun_abbasov@cbar.az

1. Giriş

Təbiidir ki, makroiqtisadi siyasət, o cümlədən fiskal siyasət biznes şəraitinə təsir göstərir. Bu təsirlərin modelləşdirilərək ədədi xarakteristikalarının qiymətləndirilməsi effektiv iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi üçün zəruridir. Beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq görərik ki, dövlətlərin müxtəlif qurumları, o cümlədən mərkəzi bank iqtisadi konyukturun öyrənilməsini həyata keçirir və bu da qeyd etdiyimiz kimi iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi üçün çox vacibdir. Nümunə kimi Avropanın qabaqcıl ölkələrindən biri olan Fransanın təcrübəsini qeyd etmək olar. Belə ki, Fransanın mərkəzi bankı iki milyondan artıq şirkəti əhatə edən mütəmadi konyuktur sorğuları həyata keçirir və alınmış nəticələr dövlətin iqtisadi inkişafa yönəlik fiskal siyasətinin yürüdülməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Məlum məsələdir ki, biznes şəraitində mövcud olan müsbət və mənfi təzahürlər dolayısı ilə öz əksini iqtisadiyyatın və cəmiyyətin digər sahələrində büruzə verir. Şərhə ehtiyac yoxdur ki, əgər dövlətin fiskal siyasətinin əsas məqsədlərindən biri kimi ümumi rifah halının yaxşılaşdırılmasına xidmət edən biznes mühitinin münbitləşdirilməsi götürülə bilərsə, onda, deməli, biznes şəraitini, ümumiyyətlə, iqtisadi konyukturu xarakterizə edən indekslərin hesablanması, hesablanmış bu indekslər üzərində qurulan və fiskal siyasət alətlərinin nə dərəcədə effektivliyini xarakterizə edən tədqiqat işlərinin aktuallığı önə çəkilməlidir.

Azərbaycanın fiskal siyasəti də biznes şəraitinin yaxşılaşdırılması yönündə aparılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının fiskal siyasəti bu istiqamətdə önəmli rola malikdir. Mərkəzi Bankın Statistika Departamenti tərəfindən aparılan keyfiyyət sorğuları vasitəsi ilə iqtisadi konyukturun bir neçə istiqaməti öyrənilməkdədir. Bu sorğular iqtisadiyyatın sənaye, ticarət, tikinti və xidmət sektorlarında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Statistika Departamentinin Real sektorun monitorinqi şöbəsi tərəfindən aparılan konyuktur sorğuları Avropa Komissiyasının tövsiyə etdiyi metodologiya əsasında aparılır [1].

Modelə daxil edilən izahedici faktorların göstəriciləri Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsindən, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Statistik Bülletenindən və Dövlət Statistika Komitəsinin “Sosial-iqtisadi inkişaf” aylıq məcmuələrindən götürülmüşdür.

Məqalənin 2-ci bölməsi xidmət sektorunda biznes şəraitini xarakterizə edən Biznes Şəraiti İndeksi (*BŞİ*) və izahedici faktorlar - büdcə xərcləri, nominal effektiv məzənnə və mənfəət vergisi dərəcəsi haqqında şərhlər verilmişdir. 3-cü bölmədə asılı faktorun, yəni xidmət sektorunda biznes şəraitini xarakterizə edən BŞİ-nin izahedici faktorlardan asılılığının şəkli müəyyənləşdirilmiş və bu asılılığın ədədi xarakteristikaları verilmişdir. Nəticə bölməsində asılılığın şəkli qısa verilməklə dövlətin fiskal və monetar siyasətinin biznes şəraitinə təsirinin ölçüsü ədədi ifadə ilə göstərilmişdir ki, bu da müəyyən mənada təkliflər kimi xarakterizə oluna bilər.

Müzakirələr bölməsində mövcud çətinliklər və əlavə tədqiqat obyektinə ola biləcək problemlər barədə müəyyən fikirlər qeyd olunmuşdur.

2. Biznes şəraitini xarakterizə edən Biznes Şəraiti İndeksi və izahedici faktorlar

Qeyd edildiyi kimi, Mərkəzi Bankın Statistika Departamenti tərəfindən iqtisadi konyukturun təhlil edilməsi üçün sorğular həyata keçirilir. Aparılan sorğular bir neçə fərqli suallardan ibarətdir ki, bu suallar vasitəsi ilə müxtəlif indekslər hesablanır. Biznes Şəraiti İndeksi (*BŞİ*) də bu indekslərdən biridir. Qeyd etdiyimiz kimi, bu sorğular vasitəsi ilə iqtisadiyyatın bir neçə sektorunda iqtisadi konyuktur izlənilir. Burada isə təhlil xidmət sektoru üzrə hesablanmış *BŞİ*-si əsasında aparılmışdır. Nəzəri baxımdan məlumdur ki, büdcə xərcləri, mənfəət vergisi dərəcəsi kimi fiskal siyasətin alətləri biznes şəraitini bu və ya digər istiqamətdə dəyişə bilən amillərdir.

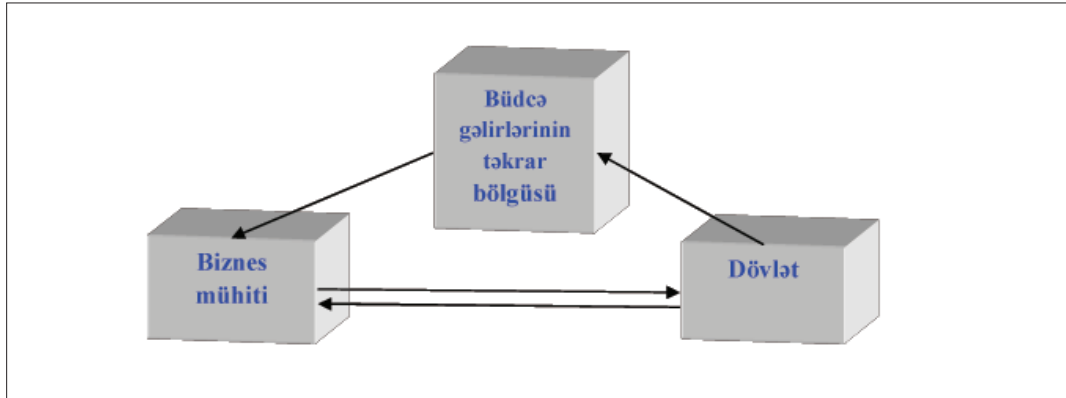
Cədvəl 1. Modelin asılı və izahedici faktorlarının adlandırılması

BŞİ	Biznes Şəraiti İndeksi
BX	Büdcə xərcləri
MVD	Mənfəət vergisinin dərəcəsi

Təsadüfi deyildir ki, məşhur iqtisadçı alim C.M.Keyns XX əsrin əvvəllərində baş vermiş dünya iqtisadi böhranından çıxış yolu kimi hökumətin dövlət xərcləri vasitəsi ilə səmərəli tələbi stimullaşdırmasını çıxış yolu kimi göstərmiş və bunun biznes mühitinin aktivləşməsinə təsirini əsaslandırmışdır [2, 3]. Modelə daxil edilən asılı və izahedici faktorlar Cədvəl 1-də göstərildiyi kimi adlandırılıb.

2009-cu ilin may ayından etibarən aylıq olaraq xidmət sektorunun *BŞİ*-si (*BŞİ*) hesablanmışdır və bu indeks vasitəsi ilə biznes şəraitinə yuxarıda göstərilən faktorların bir neçəsindən, konkret olaraq mənfəət vergisi (*MVD*) [3, 4], büdcə xərclərindən (*BX*) [5] asılı bir faktor kimi baxılmışdır. Biznes şəraiti dedikdə biznes subyektlərinin fəaliyyətlərini daha səmərəli qurmaları üçün istər qanunvericilik baxımından, istər dövlətin dolayı iqtisadi təsirləri baxımından, istərsə də onların bazara çıxardıqları məhsulların reallaşma qabiliyyəti baxımından formalaşmış bir mühit başa düşülməlidir.

Deməli, dövlət makroiqtisadi siyasət vasitəsi ilə biznes şəraitini bu və ya digər istiqamətdə dəyişməklə ümumi iqtisadi inkişafa nail ola bilər. Biznes şəraitinin şəffaflaşması və münbitləşməsi təbii ki, biznes subyektlərinin mənfəətini artırmaqla dolayısı ilə dövlət gəlirlərinin də artmasına səbəb olur ki, bu da təkrar bölgü vasitəsi ilə yenə də biznes mühitinə qayıdır.

Şəkil 1. Dövlət siyasəti və biznes mühiti

Bu baxımdan mənfəət vergisi dərəcəsinin 2010-cu ilin yanvar ayının birindən etibarən 22%-dən 20%-ə, 2000 manatdan yuxarı aylıq gəlirdən tutulan gəlir vergisinin dərəcəsinin isə 35%-dən 30%-ə endirilməsi, büdcə xərclərində dəyişmələr və nominal effektiv məzənnənin dəyişməsi biznes şəraitinə hər hansı formada təsir göstərir. Əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, bu təsirlərin forması müəyyən edilsin.

3. Modelin ekonometrik qiymətləndirilməsi və nəticələrin iqtisadi interpretasiyası

Biznes Şəraiti İndeksinin ona təsir edən amillərdən asılılığının qiymətləndirilməsi Ekonometriya kursundan məlum olduğu kimi bu asılılığın şəklini ən kiçik kvadratlar üsulu ilə müəyyən etmək mümkündür. Bu üsul 1806-cı ildə Fransız riyaziyyatçısı Lejandr tərəfindən təklif edilmişdir [7, s. 39]. ƏKKÜ-na görə, kənarlaşmaları kvadrata yüksəldib onların cəminin ən kiçik qiymətinin tapılması, həqiqətdə, BŞİ-si ilə izahedici faktorlar arasında mövcud olan asılılığın nöqtələr çoxluğunun yaxınlığından keçən ən yaxşı xəttin tapılmasına imkan yaradır. Lakin nəticə göstəricisinin və ya izah edilən dəyişənin (*bizim misalda Biznes Şəraiti İndeksinin*) ekonometrik modeldən alınan qiymətinin faktiki qiymətə yaxın olması (*Determinasiya əmsalının vahidə yaxın qiymət alması*) heç də modelin adekvatlığını göstərmir. Ekonometrik modelin adekvatlığı qalıqların Qauss-Markov şərtlərinin (*əsas fərziyələrin*) hansı dərəcədə ödəməsi ilə müəyyən edilir.

Tutaq ki, bu faktorlar arasındakı əlaqə (1) şəklindədir yəni xəttidir

$$BŞİ = c_0 + c_1 BX + c_2 MVD \quad (1)$$

burada, c_0 , c_1 , c_2 müvafiq əmsallar, $BŞİ$ – biznes şəraiti indeksi, BX – büdcə xərcləri, MVD – mənfəət vergisinin dərəcəsidir.

Onda,

$$\Delta_1 = c_0 + c_1 BX_1 + c_2 MVD_1 - BŞİ_1$$

$$\Delta_2 = c_0 + c_1 BX_2 + c_2 MVD_2 - BŞİ_2$$

$$\Delta_3 = c_0 + c_1 BX_3 + c_2 MVD_3 - BŞİ_3$$

olar [7, s. 39]. Kənarlaşmaları kvadrata yüksəldib onların cəminin minimumunu tapıb müəyyən hesablamalar aparmaqla asılılığın parametrlərini müəyyənləşdirmək olar. Lakin bu cür hesablamalar həddindən çox vaxt tələb etdiyinə və eyni zamanda təhlilin mahiyyətinə daxil olmadığına görə hesablamaları və etibarlılıq testlərini “EViews” program paketi vasitəsi ilə həyata keçirəcəyik. (1) şəkilli asılılığın qiymətləndirilməsi üçün izahedici dəyişənlərin müşahidələrdən məlum olan qiymətlərindən istifadə edilməlidir. İzahedici dəyişənlərin qiymətləri ilə cədvəl 2-də tanış olmaq olar.

Cədvəl 2. Modelin asılı və izahedici faktorları

Aylar	Biznes Şəraiti İndeksi	Büdcə xərcləri	Mənfəət ver-gisinin dərəcəsi	Aylar	Biznes Şəraiti İndeksi	Büdcə xərcləri	Mənfəət ver-gisinin dərəcəsi
	BŞİ	BX	MVD		BŞİ	BX	MVD
2009:05:00	71.6	657.4	22	2010:10:00	109.6	807.2	20
2009:06:00	103.9	742.6	22	2010:11:00	113.8	777.2	20
2009:07:00	88.6	900	22	2010:12:00	118	3344.9	20
2009:08:00	91.9	561.4	22	2011:01:00	116.5	382.9	20
2009:09:00	86.1	638.6	22	2011:02:00	126.8	803.5	20
2009:10:00	104.8	700	22	2011:03:00	127	940.1	20
2009:11:00	94.5	700	22	2011:04:00	114	2823.7	20
2009:12:00	137	2603.9	22	2011:05:00	125.7	859.3	20
2010:01:00	123.3	320.4	20	2011:06:00	123.8	1199.1	20
2010:02:00	109.8	761.2	20	2011:07:00	105.6	1319.1	20
2010:03:00	109.1	897.5	20	2011:08:00	130.9	1336.8	20
2010:04:00	108.6	800.8	20	2011:09:00	123.5	1196.8	20
2010:05:00	112.9	3559.1	20	2011:10:00	125.2	1162.7	20
2010:06:00	107.8	717.6	20	2011:11:00	85.8	1489.7	20
2010:07:00	107	967.4	20	2011:12:00	158.5	4007.5	20
2010:08:00	112.4	800.4	20	2012:01:00	157.5	460.8	20
2010:09:00	101.8	792.1	20				

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 05.2009-01.2012-ci tarixləri aralığı üçün təqdim olunan “Sosial iqtisadi inkişaf” aylıq məcmuələri.

Cədvəl 2-də verilmiş məlumatlardan istifadə etməklə BŞİ-nin mənfəət vergisi dərəcəsi və büdcə xərclərindən hansı formada asılı olduğunu görmək olar. Qeyd edək ki, biznes şəraiti indeksi və izah edici faktorlar loqorofmik götürülmüş və onların nəticələrinin izahı faizlə aparılacaqdır. Cədvəl 2-də verilən məlumatlara nəzər yetirsək, biznes şəraiti indekslərinin bəzilərinin mənfəət ədədlərə bərabər olduğunu şahidi olarıq. Məlumdur ki, mənfəət ədədlərə malik sıranın loqorofmik götürülməsinin heç bir mənası yoxdur, ona görə də biz adı çəkilən sıranı bu sıranın hər bir elementinin üzərinə 100 ədədini əlavə etməklə modelə daxil etmişik.

$$LBŞİ = 10.23 + 0.07*LBX - 2.0*LMVD \quad (2)$$

Burada, $BŞİ$ – biznes şəraiti indeksi, BX – büdcə xərcləri, MVD – mənfəət vergisinin dərəcəsidir.

Asılılığın şəklinə (2) nəzər salsaq görmək olar ki, büdcə xərclərinin bir faiz artması biznes şəraiti indeksini 0,07 faiz artırır. Digər tərəfdən mənfəət vergisinin dərəcəsinin bir faiz artması biznes şəraiti indeksini 2,0 faiz azaldır.

Lakin aldığımız bu nəticələr nə dərəcədə reallığı əks etdirir, alınmış bu rəqəmlər nə dərəcədə etibarlıdır. Bütün bu və ya digər məsələlər qalıqların stasionarlığının, normal paylanmanın, hetroskedastikliyin, studentin t paylanmasının və digər testlərin həyata keçirilməsi ilə aydınlaşdırılmalıdır.

Cədvəl 3. Etibarlılıq testlərinin parametrləri

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LMVD	-1,991	0,5464	-3,644	0,0011
LBX	0,0703	0,0323	2,1761	0,0385
C	10,237	1,7003	6,0211	0
MA(1)	0,2728	0,0923	2,9563	0,0064
MA(2)	-0,246	0,1087	-2,264	0,0318
MA(3)	-0,874	0,0785	-11,13	0
R-squared	0,4867	Mean dependent var		4,7153
Adjusted R-squared	0,3916	S.D. dependent var		0,1662
S,E, of regression	0,1296	Akaike info criterion		-1,085
Sum squared resid	0,4538	Schwarz criterion		-0,813
Log likelihood	23,905	Hannan-Quinn criter,		-0,994
F-statistic	5,1201	Durbin-Watson stat		1,9343
Prob (F-statistic)	0,002			

Mənbə: "EViews" program paketi vasitəsi ilə aparılmış hesablamaların nəticələri.

Bildiyimiz kimi, ekonometrik təhlilin əsasını Qaus-Markov şərtləri təşkil edir. Bu baxımdan qalıqların avtokorelyasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu meyarı biz Durbin-Watson statistikasına vasitəsi ilə analiz edə bilərik. Metodoloji baxımdan qalıqların avtokorelyasiyası, daha doğrusu avtokorelyasiyanı xarakterizə edən Durbin-Watson əmsalı aşağıdakı düstur vasitəsi ilə hesablanır [8].

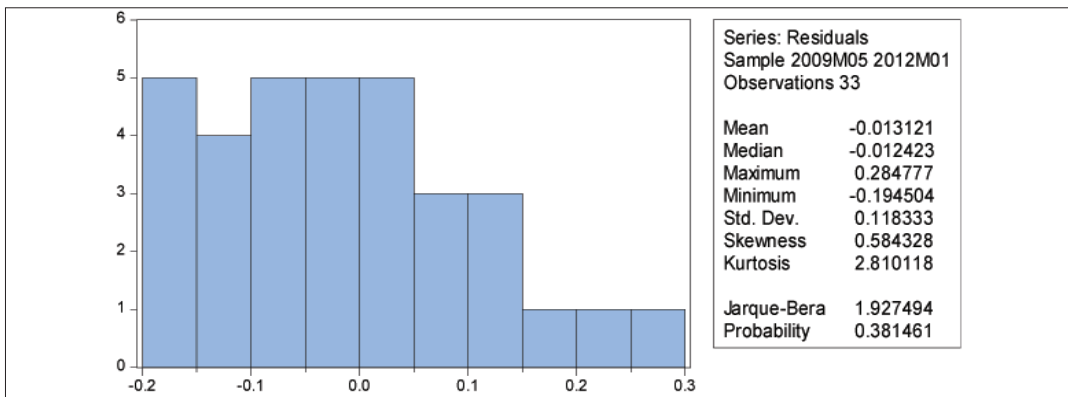
$$DW = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2} \quad (3)$$

burada, DW – Durbin-Watson əmsalı, e – qalıqlardır.

Cədvəl 3-də Durbin-Watson əmsalı verilmişdir. Məlumdur ki, bu əmsal 2 ədədinə yaxın qiymət aldığıda daha etibarlı hesab edilir. Əmsalın alınmış qiyməti kifayət qədər etibarlıdır və qalıqların avtokorelyasiyası mövcud deyil. Digər bir əhəmiyyətli kriteriya determinasiya əmsalı (R^2) ilə müəyyən edilir. Determinasiya əmsalı göstərir ki, Biznes Şəraiti İndeksində mövcud olan dəyişikliyi 48% izahedici faktorların dəyişmələri ilə izah etmək olar. Bütçə xərcləri (LBX), mənfəət vergisi (MVD) və nominal effektiv məzənnənin (NEM) əmsallarına gəldikdə isə onların 95%-dən yuxarı bir inamlı intervalda etibarlı olduqlarını müşahidə etmək olar.

Ekonometrik təhlildə normal paylanma böyük əhəmiyyətə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, qalıqların normal paylanması Qaus-Markov şərtlərinə daxildir. Ədəbiyyatlarda normal paylanmanın müəyyənləşdirilməsi üçün bir neçə test və ya üsul göstərilir. Bu testlərə histoqram of residuals, normal probability plot və Jarque-Bera testlərini nümunə göstərmək olar [9, s. 152].

Biz təhlildə normal paylanmanı Jarque-Bera testi vasitəsi ilə yoxlayacağıq.

Şəkil 2. Normal paylanmanın testi

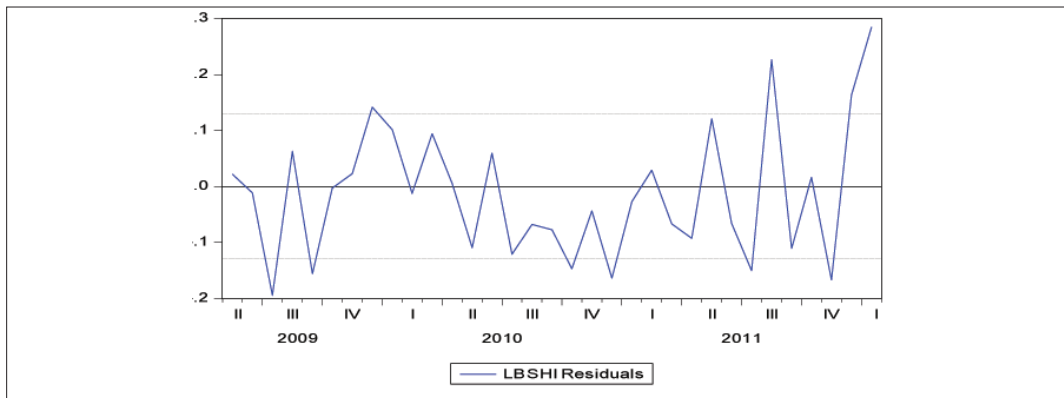
Mənbə: "EViews" program paketi vasitəsi ilə aparılmış hesablamaların nəticələri.

Şəkil 2-də normal paylanma haqqında məlumatlar verilir. Jarque-Bera əmsalına diqqət yetirsək onun kifayət qədər etibarlı olduğu qənaətinə gəlmək olar [9, s. 153].

Jarque-Bera paylanmasında əmsal sıfıra yaxınlaşdıqca, onun ehtimalı (*probability*) isə sıfırdan uzaqlaşdıqca paylanma normal şəkil alır [9, s. 154].

Şəkil 2-ə nəzər yetirsək görmək olar ki, təhlil etdiyimiz asılılıqda qalıqların paylanması normal paylanmadır.

Ekonometrik asılılıqlar təhlil olunarkən əsas məsələlərdən biri qalıqların stasionarlığıdır. Şəkil 3-də modelin stasionarlığını göstərən qrafik verilmişdir. Ümumi olaraq asılılığı stasionar qəbul etmək olar, lakin qrafikə nəzər yetirsək görürük ki, şkalanın 2009-cu ilin sonunu göstərən hissəsində o, sərhəd xəttindən kənara çıxmışdır.

Şəkil 3. Stasionarlığın qrafiki

Mənbə: "EViews" program paketi vasitəsi ilə aparılmış hesablamaların nəticələri

Aparılan təhlilin dolğunluğu baxımından qrafikin qeyd olunan dövrdə dəhlizdən kənarlaşması izah olunmalıdır. Cədvəl 2-də verilmiş sıralara diqqət yetirməklə görmək olar ki, büdcə xərcləri 2009-cu ilin dekabrında fərqlənmişlər. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, 2009-cu ilin dekabrında büdcə xərclərində investisiya xərcləri 78% artmışdır. İnvestisiya xərclərindəki bu tendensiyanı hökumətin ilin sonunda investisiya xərcləri baxımından davranışı ilə izah etmək olar.

Cədvəl 4. Heteroskedastikliyin yoxlanması

		<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.*</i>
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5,502	0,0001
Test critical values:	1% level	-3,662	
	5% level	-2,96	
	10% level	-2,619	
White Heteroskedasticity Test:			
F-statistic	0,3847	Probability	0,684
Obs*R-squared	0,8252	Probability	0,6619

Mənbə: "EViews" program paketi vasitəsi ilə aparılmış hesablamaların nəticələri.

Böyük əhəmiyyətə malik olan stasionarlığın yoxlanılması üçün “EViews” proqram paketinin köməyi ilə Unit Root testi (*Dickey-Fuller testi*) yoxlanılır. Dickey-Fuller testinin nəticələri cədvəl 4-də verilmişdir. Belə ki, Dickey-Fuller əmsalının alınmış qiyməti 99% inamlı intervalda kritik qiymətdən böyükdür ($5,5 > 3,66$). Deməli 99% inamlı intervalda qalıqlar stasionardır.

Ekonometrik təhlil aparılarkən “White” testin yoxlanılması önəmlidir. Bu test vasitəsi ilə hetroskedastiklik yoxlanılır. Cədvəl 4-də verilmiş White testin nəticələrinə diqqət yetirsək ehtimalın (*probability*) 0,05-dən böyük olduğunu görürük və bu da testin nəticələrinin etibarlı olduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir.

İzahedici faktorların əmsalları Wald testi vasitəsi ilə yoxlanılmışdır və bu test nəticəsində büdcə xərclərinin əmsalının 0.07 olmasını, mənfəət vergisi dərəcəsinin əmsalının -2,0 olmasını çox böyük ehtimalla söyləmək olar.

4. Nəticə

İqtisadi konyukturun təhlil edilməsi biznes şəraiti ilə sıx bağlıdır. Qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Statistika Departamenti tərəfindən aparılan keyfiyyət sorğuları vasitəsi ilə iqtisadi konyukturun bir neçə istiqaməti öyrənilməkdədir.

Bu sorğular iqtisadiyyatın sənaye, ticarət, tikinti və xidmət sektorlarında həyata keçirilir. Təhlildə xidmət sektoru üzrə hesablanan biznes şəraiti indeksi ilə izahedici faktorlar - büdcə xərcləri, mənfəət vergisi dərəcəsi və nominal effektiv məzənnə arasındakı asılılığın ekonometrik qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Qiymətləndirmə nəticəsində asılılığın şəkli (2) aşağıdakı kimi alınmışdır.

$$-LBŞİ = 10.23 + 0.07*LBX - 2.0*LMVD \quad (4)$$

burada, *BŞİ*- biznes şəraiti indeksi, *BX*-büdcə xərcləri, *MVD*-mənfəət vergisinin dərəcəsidir.

Asılılığın şəklinə (2) nəzər salsaq görmək olar ki, büdcə xərclərinin bir faiz artması biznes şəraiti indeksini 0,07 faiz artırır.

Digər tərəfdən mənfəət vergisinin dərəcəsinin bir faiz artması biznes şəraiti indeksini 2,0 faiz azaldır. Mətnin 2-ci hissəsində göstərilmiş və eyni zamanda təhlilin mətninə daxil etmədiyimiz digər testlər vasitəsi ilə bu nəticələrin etibarlı olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Mənfəət vergisi dərəcəsinin 2005-ci ildən etibarən mərhələlərlə 24%-dən 20%-ə endirilməsi biznes şəraitini 8% ($4*2,0$) yaxşılaşdırmışdır. Deməli, dövlətin vergi yükünün azaldılması yönündə apardığı iqtisadi siyasət biznes şəraitinin yaxşılaşdırılması baxımından müsbət nəticələr verə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys.” Special Report N5 Brussels 2006, 128 s. (*“Avropa İttifaqının biznes və istehlak sorğuları üzrə harmonizasiya proqramı.” Xüsusi məruzə N5, Brüssel 2006, 128 s.*)
2. J.M.Keynes “The General Theory of Employment, Interest and Money” 1936, Cambridge University. (*C.M.Keynis “Məşğulluğun, faizin və pulun ümumi nəzəriyyəsi” Kembric Universiteti, 1936*)
3. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” Bakı: 2009.
4. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” Bakı: 2010.
5. Dövlət Statistika Komitəsinin “Sosial iqtisadi inkişaf” məcmuələri.
6. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının “Statistik Bülleteni”.
7. Y.Həsənlı, R.Həsənov. “İqtisadi tədqıqatlarda rıyazi üsulların tətbiqi” Bakı: 2002, 301 s.
8. C.Dougherty “Introduction to econometrics” third edition Oxford, 336 s. (*K.Douqerti “Ekonometrikaya giriş” üçüncü nəşr, Oksford, 336 s.*)
9. Gujarati “Basic Econometrics” 4th edition, 2004, 1003s (*Cujarati “Ekonometrikanın əsasları” 4-cü nəşr, 2004, 1003 s.*)

Аббасов Джейхун Аббас оглы
Центральный Банк Азербайджанской Республики

Инструменты фискальной политики государства, влияющие на бизнес-среду и оценка эконометрической зависимости между ними

Аннотация

Цель исследования - дать характеристику влияния государственных фискальных инструментов на бизнес-среду, таким образом определить степень важности фискальной политики в улучшении бизнес-среды в сфере обслуживания.

Методология исследования - используемый в данном исследовании Индекс бизнес-среды вычислен Центральным банком на основе рекомендаций Европейской Комиссии [1]. Мы определили форму регрессионной модели с помощью метода наименьших квадратов.

Результаты исследования - в результате анализа установлено, что увеличение бюджетных расходов 1 процент в свою очередь увеличивает Индекс бизнес-среды на 0,07 процента. В то же время, увеличение ставки налога на прибыль на 1 процент уменьшает рост Индекса бизнес-среды на 2 процента.

Ограничения исследования - автор столкнулся с некоторыми проблемами, которые в будущем могут стать источником для новых исследований. Исследования такого рода также можно проводить во всех сферах экономики. Тем не менее, существуют некоторые трудности для обобщения индексов в каждом отдельном секторе.

Практическая значимость исследования - с помощью составленной формулы можно увидеть взаимосвязь между зависимыми и объясняющими факторами.

Оригинальность и научная новизна исследования - поэтапное уменьшение ставки налога на прибыль с 2005 года с 24% до 20% привело к улучшению бизнес-среды на 8% ($4 \times 2, 0$).

Ключевые слова: индекс бизнес-среды, ставка налога на прибыль, нормальное распределение, бюджетные средства, эконометрическая оценка.

Abbasov Jeyhun Abbas oğlu
The Central bank of Azerbaijan Republic

**The tools of fiscal policy of government which influence
the business condition and estimate of the their econometric correlation**

Abstract

Purpose - our main aim is to explain the influence of implements of government's fiscal policy to business environment in Service sector and to define the materiality of this fiscal policy in order to improve the business environment in Service sector.

Design/methodology - Business Condition Index used in research work is calculated by Statistic department of Central Bank on the basis of methodology recommended by European Commission. We defined the form of regression model by last square method.

Findings - as a result of research, it has been defined that one percent increase of budget expenses raises Business Condition Index in 0.07%. At the same time, one percent increase of profit tax rate reduces Business Condition Index in 2%.

Research limitations - in spite of achieved results, some problems have appeared that these can be new subject for future research works. This kind of research works can be implemented on all the sectors in the future. But, there is some difficulties in generalizing of appropriate indexes on each sector.

Practical implications - we can see change of dependent factor on the change of independent factor by the form of regression model which we will define it.

Originality/value - reducing of profit tax rate from 24% to 20% by stages since 2005 has improved Business Condition Index 8% (4*2,0).

Keywords: *Business Condition Index, the profit tax rate, normal distribution, budget expenditure, econometric estimation.*

JEL Classification Codes: C13, E21, G27